

УДК 159.923.2

Самовизначення в процесі життєдіяльності особистості

Костянтин Сергійович Осика

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри здоров'я людини та фізичного виховання,

Донбаський державний педагогічний університет,

м. Слов'янськ, Україна

e-mail: osika.1984@mail.ru

Катерина Романівна Савченко

Факультет психології, економіки та управління, студентка,

Донбаський державний педагогічний університет,

м. Слов'янськ, Україна

Self-determination in the process of vital activity of a personality

Konstantyn Serhiyovych Osyka

candidate of psychological science,

assistant professor of the department of van's health and physical training,

Donbas State Pedagogical University, Sloviansk, Ukraine,

Kateryna Romanivna Savchenko

Faculty of Psychology, Economies and Managements, student

Donbas State Pedagogical University, Sloviansk, Ukraine

Анотація. В статті розглядаються проблеми розвитку личности, її самоопределения, самодетерминации и самореализации в современном мире. Акцент сделан на жизненном, социальном, моральном, субъектном, профессиональном самоопределении личности, её изучении в психологической науке. Пристальное внимание к проблеме самоопределения личности дает возможность более глубокого осмысления жизнедеятельности человека в современном обществе.

Ключевые слова: личность, развитие, самоопределение, саморегуляция, самореализация, жизненная позиция, жизнедеятельность, мотивация.

Annotation. The article deals with the problems of individual development of a personality, one's self-determination, self-definition and self-realization in modern life. The accent is made on the life, social, moral, subjection, professional self-determination of a personality and on the investigation of a personality in the psychological science. Intent attention to the problem of self-determination of a person gives possibility for the deeper comprehension of a person's life activity in the contemporary society.

Keywords: personality, development, self-determination, self-regulation, self-realization, life position, life activities, motivation.

Проблеми розвитку особистості, її самодетермінацію та самореалізацію в сучасному суспільстві досліджують: Л.І. Анциферова, О.Г. Асмолов, Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, Б.С. Братусь, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, Н.І.Непомняща, Д.Й. Фельдштейн [2; 3; 5; 7]. Професійне самовизначення особистості логічно розглядати як один з аспектів її цілісного індивідуального самовизначення. Поняття самовизначення використовується в психологічній літературі у досить широкому діапазоні значень. Підхід дослідників до вивчення тих або інших аспектів проблеми самовизначення особистості залежить від того яке розуміння психологічного змісту індивідуального самовизначення закладено в теоретичну основу наукового аналізу.

«Життєве самовизначення», «соціальне самовизначення», «моральне самовизначення», «суб'єктне самовизначення», «професійне самовизначення» – ці поняття в психологічній літературі відрізняються розстановкою смислових акцентів, нерідко використовуються у різних значеннях, у неоднаковому співвідношенні змістовного наповнення.

Проблемі особистісного самовизначення присвячено ряд праць Д.Й. Фельдштейна [6; 7]. Він розглядає цей процес у безпосередньому зв'язку з соціалізацією особи. Особистісне самовизначення – це феномен суспільного індивіда, пов'язаний з формуванням розгорнутої соціальної позиції людини відносно інших, зі ступенем бачення себе в інших людях, із готовністю особистості до відповідальних дій у світі. Таке визначення акцентує головні ознаки соціального становлення особи, але випускає з поля зору індивідуальну складову цього процесу, переносячи точку відліку у соціальний світ.

Ряд авторів розглядають процес самовизначення особистості опосередковано, через інші психологічні феномени, пов'язані з ним.

К.О. Абульханова-Славська [1] розглядає самовизначення як певну форму активності особистості, результатом якої стає формування її життєвої позиції. Згідно з її трактовкою, життєва позиція особистості, її життєва лінія (як пролонгована реалізація життєвої позиції у часі), а також, сенс життя (як ціннісне визначення життєвої позиції), формують життєвий шлях особистості.

К.О. Абульханова-Славська [1] проводить глибокий теоретичний аналіз не стільки самого процесу особистісного самовизначення, скільки феномену, який є його результатом. Життєва позиція – це узагальнюючий і обраний особистістю на базі її цінностей спосіб здійснення життя. Це також сформоване особою на основі її взаємодії зі світом вторинне утворення, котре виступає головною детермінантою всіх її життєвих проявів. Життєва позиція особистості містить у собі потенціал її розвитку, сукупність об'єктивних і суб'єктивних можливостей, які розкриваються на основі такої позиції.

У концепції К.О. Абульханової-Славської залишаються не розкритими питання щодо психологічних змістів як об'єктивно-поведінкових, так і суб'єктивно пережитих особистістю в процесі

формування її життєвої позиції. Але в цілому, зроблений аналіз проблем життєвого шляху і життєвих стратегій особистості, якому притаманна новизна і цілісність підходу, робить значний внесок в теорію проблеми особистісного самовизначення [1].

Л.І. Анциферова [2] аналізує близьке за змістом до самовизначення поняття соціального дозрівання, що пов'язане з розвитком особистості. Дозрівання, за Л.І.Анциферовою, забезпечує здатність людини внутрішньо визнавати, усвідомлювати і аналізувати суперечності життя та здатність продуктивно розв'язувати їх відповідно до своєї загальної мети і моральних ідеалів [2].

І.І. Чеснокова у рамках концепції самосвідомості особи виводить поняття «самодетермінації», яке визначає як таку форму саморегулювання, «де немає обмеження у часі». Самодетермінація зумовлює цілісну лінію поведінки особистості як єдина розподілена у часі регуляційна система.

Через близькі за змістом поняття «саморегуляція», «самореалізація», «самоздійснення» розглядає самовизначення також і П.П. Соболев. П.П. Соболев зазначає, що самовизначення є певним аспектом самореалізації особистості. Він використовує термін "включеність", аналізуючи індивідуальний зріз зв'язків людини з життєвими умовами. Інтегральним показником такої «включеності» виступає в його концептуальній системі феномен спрямування особистості. У самовизначенні включеність характеризується П.П. Соболевом, як залученість у ті чи інші підструктури суспільного життя через індивідуальний вибір, який не завжди є внутрішнім, оскільки індивід обирає з реально доступного.

У наукових працях, присвячених проблемі самовизначення, часто зустрічається термін «особистісне самовизначення» для підкреслення найширшого змісту використання поняття. У М.Р.Гінзбурга, наприклад,

особистісне самовизначення окреслено опосередковано, через поняття смислового майбутнього, яке є ідеальною самопроекцією особистості у майбутнє і ділянкою, що ціннісно мотивує процес розвитку особистості.

Особистісне самовизначення визначається як орієнтований у майбутнє процес формування своєї позиції стосовно соціально значущих цінностей і, як вияв головних особистісних змістів. Особистісне самовизначення є процесом змістовного конструювання людиною свого життєвого поля, який включає в себе сукупність індивідуальних життєвих сенсів і простір реальної дії (актуальної і потенційної). Самовизначення розглядається як процес, що відбувається у часі. Він пов'язаний з ціннісними і життєвими змістами особистості. Підхід М.Р. Гінзбурга здається нам цікавим і перспективним, оскільки охоплює людину та її життя як ціле.

М.С. Пряжніков розрізняє поняття особистісного і життєвого самовизначення і пропонує класифікацію типів самовизначення особистості, залежно від реалізованого в кожному з них ступеня свободи: професійне, життєве, особистісне. *Життєве самовизначення* автор визначає як вибір певного стилю життя і реалізацію його у багатьох соціальних ролях. Особистісне самовизначення – найвищий рівень життєвого самовизначення, що мінімально обмежений зовнішніми факторами. Його відмінність полягає в тому, що людина не просто володіє роллю, але й створює нові ролі і займається соціально-психологічною нормотворчістю. Особистісне самовизначення, згідно з таким підходом, пов'язане також з формуванням оригінального і неповторного образу «Я», розвитком і утвердженням його серед оточуючих. Професійне самовизначення виступає як частина життєвого і відбувається в умовах меншої свободи вибору. Його ж зв'язок з особистісним самовизначенням залишається нез'ясованим.

В.Ф. Сафін докладно розробляє проблему самовизначення особистості. Він досліджує форми самовизначення і його типи: конвенціонально-рольове, професійне, сімейне і соціальне. Кожна з цих форм пов'язана з певною сферою життя людини. Всі ці форми самовизначення разом створюють життєве самовизначення особистості, певним чином вступаючи у зв'язки між собою. З точки зору автора самовизначення включає два аспекти. Перший – це визначення себе стосовно цілей і цінностей, враховуючи вимоги групи, колективу, суспільства, а також свої можливості, здатності, умови середовища. Другий аспект самовизначення – це активність особистості, її свідома діяльність, спрямована на реалізацію обраних цінностей і самоактуалізацію.

Таким чином, процесуальний план самовизначення пов'язується з функціонуванням самосвідомості і «Я-образу», а також, з самореалізацією в діяльності, з процесами самопізнання і саморегуляції [4]. Отже, самовизначення особистості – це цілеспрямована всебічна творча поведінка, мета якої — оволодіння сферами життя як системою на основі ідеї, що повністю охоплює суб'єкт і є результатом особистісної переробки і особистісного переживання.

Головні рушійні сили самовизначення – це розв'язання основних суперечностей між одиницями сутнісних сил індивіда («хочу», «можу», «маю») як внутрішніми умовами, між метою особистості і метою інших, між бажаним і можливим, між внутрішніми принципами і зовнішніми умовами. Тобто, механізми самовизначення – це процеси узгодження внутрішніх умов і принципів індивідуальності з обраною метою, з одного боку, і з зовнішніми обставинами її реалізації – з іншого. Результатом цих процесів є сформована особистістю програма дій і поведінки.

Отже, вибір – це процес усвідомлення свого «Я» стосовно мети. Психологічний зміст самовизначення розкривається через процеси

самотворення і самореалізації, самоствердження і самовдосконалення, функціонування яких забезпечує саморегуляція особистості [4].

Перспективними є дослідження проблеми самовизначення особистості з точки зору суб'єктного підходу. Поняття «суб'єктне самовизначення» інтегрує у собі змісти особистісного, соціального і життєвого самовизначення особистості, переносячи смислові акценти у внутрішній світ людини, яка усвідомлює і здійснює себе як суб'єкт активності. Сутність суб'єктного самовизначення полягає у гармонійній мотиваційній взаємодії «зовнішнього» та «внутрішнього» «Я» людини (особистості та сутності) шляхом самодетермінації та самовідсторонення, саморозширення та самосинтезу. Результатом цієї інтеграції виступають самоототожнення та самоприйняття особистістю власної сутності, обумовлені процесом розширення смислу «Я» та його конвергенції із загальним смислом буття. Отже, у суб'єктному самовизначенні точкою відліку є істинна сутність людини, спрямованої на здійснення життєвого смислу [4].

Розкриття психологічного змісту самовизначення особистості стає можливим внаслідок різнобічних теоретичних досліджень цього процесу. Поряд з цим, розуміння механізмів самовизначення поглиблюється завдяки вивченню інших, пов'язаних з ним психологічних явищ: формування життєвої позиції та образу «Я», самореалізації, самодетермінації особистості, усвідомлення і саморегуляції мотиваційної сфери. Найчастіше вживані і аналізуються в психологічній літературі поняття життєвого, особистісного, морального, соціального самовизначення. Життєве самовизначення особистості – є процес формування її моральної позиції. Особистісне самовизначення розглядається у наукових працях як синонім життєвого, або як процес формування образу «Я» (шляхом самопізнання і самоаналізу).

Соціальне самовизначення найтісніше пов'язане з процесами соціалізації особистості, визначенням особистістю свого місця у суспільстві і шляхів самоактуалізації в ньому. Центральною ланкою в усіх типах самовизначення особистості виступає акт вибору, який особистість здійснює свідомо і цілеспрямовано, і в якому усвідомлюються, і реалізуються сутнісні смислові спрямування людини, її життєва позиція. З точки зору психологічного змісту, самовизначення особистості є її активна внутрішня діяльність, спрямована на гармонійну самореалізацію і втілення обраних цінностей у різних сферах життя. Така діяльність реалізується через самопізнання особистості, розвиток її самосвідомості, здійснення виборів, розв'язання внутрішніх суперечностей [4; 6; 7].

Трудове самовизначення і професійний вибір – ключовий момент соціального становлення особистості, найважливіший елемент її суспільного розвитку, пов'язаний з переходом до трудової діяльності. Вибір професії, як найважливіший аспект вибору життєвого шляху, розширює зміст самовизначення особистості на етапі переходу від періоду дитинства до дорослості. Професійний вибір дослідники розглядають як соціальну проблему і аналізують процес формування у свідомості особистості з раннього дитинства уявлень про професії і види діяльності та ставлень до них, а також розвиток інтересів у шкільному віці, на основі яких і здійснюється пізніше свідомий вибір професії [7]. В основі професійної орієнтації особи (тут поняття професійної орієнтації використано у розумінні внутрішньої активності особистості) знаходиться її соціальна орієнтація – визначення свого місця у суспільстві.

Висновки. Вивчення життєвого, соціального, морального, суб'єктного та професійного самовизначення особистості дає можливість більш глибокого осягнення провідних напрямків життєдіяльності людини

в сучасному суспільстві. Перспективою дослідження є вивчення професійного самовизначення особистості, зокрема в спортивній діяльності підлітків та юнаків.

Список литературы:

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А.Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1990. – 335 с.

2. Анцыферова Л.И. Гуманистически-экзистенциальный подход к мудрости: способы постижения истинного Я и призвания человека / Л.И.Анцыферова // Психологический журнал. – 2005. – Т.26. – №3. – С.5 – 14.

3. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина /Боришевський М.Й. // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.144 – 150.

4. Основы психологии: Підручник / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – 632 с.

5. Максименко С.Д. Генезис существования личности / Максименко С.Д. – К.: Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.

6. Фельдштейн Д.И. Психология становления личности / Фельдштейн Д.И. – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – 192 с.

7. Фельдштейн Д.И. Психология развивающейся личности. – Москва-Воронеж, 1996. – 512 с.